

NİKOMEDİA (İZMİT) ARKEOLOJİ ÇALIŞMALARI VE KENTİN VİZYONU

ÇALIK ROSS, Ayşe
TÜRKİYE/TURЦИЯ

ÖZET

Nikomedia, antik Bithynia'nın önemli başkenti, Türkiye'nin kuzey batısında hergün biraz daha yoğunlaşan endüstri kenti İzmit'in altında dinlenmektedir. Değişik yönetimlerce yüzyıllar boyunca yaptırılan ve kenti donatmış eserleri hala yerleşim yerinin her yerini kaplamış durumdadır.

Nikomedia Körfezi dünyaya açılan bir kapı idi ve şehir ününü bir anlamda doğal olarak korunaklı limanına borçludur. Kentin statüsünü yükselten ve sesini bütün dünyaya duyuran en önemli özelliği ekonomik zenginliği ve stratejik önemi olmuştur. Kent Hellenistik Bithynia Krallığı'nın, Roma Bithynia-Pontus Eyaleti'nin ve Doğu Roma İmparatorluğu'nun başkentliğini yapmıştır. Her dönemde imparatorlara ve tanınmış kutsal kişilere layık baş döndürücü binalar inşa edilmiştir. Yerleşim alanının ve binalarının kalitesi kilometrelerce uzanan su kemerlerinde, antik limanında ve dünyada en büyük örneği olan kazılmayı bekleyen antik tiyatrosuyla açıkça ortadadır.

Bu bildiri bugünkü İzmit'in ne yazık ki unutulmuş antik mirasını ve bir zamanların şahane şehrinin potansiyelini geri getirerek gözler önüne sermeyi amaçlayan bir çalışmadır.

Anahtar Kelimeler: Nikomedia, Bithynia, İzmit, Kocaeli, arkeoloji.

ABSTRACT

Nicomedia, the distinguished capital of ancient Bithynia, rests patiently under the bustling industrial city of İzmit, North West Turkey. It flourished for centuries under different ruling powers, and even today remnants of this glorious past stand strong throughout the city.

Nikomedia established its reputation primarily thanks to its natural harbour, protected by the natural environment. The Gulf of Nicomedia was an opening to the whole world. The economic and strategic opportunities that Nikomedia offered were the main reasons for the city's fame and status. It served as the capital of the Hellenistic Kingdom of Bithynia, the Roman Province of Bithynia & Pontus and the Eastern Roman Empire. In each period, Nicomedia was embellished with dazzling monuments, making it a city fit for Emperors and revered Saints. Its quality is still perceptible: on the hillsides of İzmit lies potentially the largest theatre ever to be excavated, whilst the city is also home to an ancient harbour and mile-long aqueducts.

This paper provides an overview of the unfortunately neglected ancient heritage of today's Izmit and indicates what is being done to retrieve something of the city's former magnificence.

Key Words: Nicomedia, Bithynia, İzmit, Kocaeli, archaeology.

GİRİŞ

Kendi adını taşıyan körfezin doğu kıyısında kurulan bugünkü Kocaeli ilinin merkez ilçesi olan İzmit, Marmara'nın Anadolu yakasında bir kıyı kentidir. Kent coğrafi konum olarak 40°-41° kuzey paralelleri ile 29°-31° doğu meridyenleri arasında, güneyde İzmit Körfezi, kuzeyde ise dik yamaçlarla Karadeniz'e uzanmaktadır. Marmara bölgesinde 1999 depremiyle Dünya'nın gündemine oturan İzmit, Türkiye'de zaten sanayinin kalbinin attığı yer olarak çok iyi tanınır ve antik dünyada ise Antik Bithynia bölgesinin en önemli antik kenti Nikomedia olarak ününü tarih sayfalarına yazdırmıştır.

Bu çalışma içerisinde, Kuzey Anadolu fay hattı üzerinde, depreme karşı tarih boyunca ayakta kalmak için direnmiş kentin, Nikomedia/İzmit'in büyük kısmı toprak altında kalmış kültür varlıklarının araştırılıp, coğrafi ve jeopolitik yönden geçirdiği aşamalar kronolojik olarak ele alınırken, dünyada arkeolojik olarak ender konuma ve kültür varlıkları elemanlarına sahip kentin, bu potansiyeli ile değerlendirildiği takdirde hem kent vizyonunun değişimi hem de genel olarak Türkiye'deki turizm potansiyeline katkıları tartışılacaktır.

İzmit Çevresinin Tanıtımı ve Arkeolojik Potansiyeli

Doğu'yu ve Batı'yı birbirine bağlayan özel bir konumu nedeniyle zengin bir kültür mirasını bünyesinde barındıran Anadolu; tarihsel süreç içinde kültürlerin birbirinden etkilenmesine ve birbirini etkilemesine sahne olan bir coğrafyada yer alır. Anadolu jeopolitik konumu itibarıyla Balkan Yarımadası, Yunan Adaları, Orta Avrupa, Kuzey Afrika ve Doğu Akdeniz ülkelerine giden deniz ya da kara yolunun en önemli bağlantı noktasında yer alırken, İzmit'in içinde bulunduğu antik Bithynia bölgesi bu noktada korunaklı limanı ve karayolunu birleştiren tek güvenli geçiş noktası veya belki de tek kapı konumundadır. Bithynia Bölgesi, bu bağlantı veya geçiş noktasında tarih boyunca sahip olduğu stratejik avantajından dolayı birçok önemli üstünlük elde etmiştir.

Bugün Türkiye'nin kuzeybatısında yer alan Kocaeli bölgesi kimya sanayii, kağıt fabrikası, petrol rafineri, ticaret ve gemi bazlı tesisler dâhil olmak üzere önde gelen birçok sanayii sektörüne hizmet etmek üzere yoğun olarak geliştirilmiş bir bölgedir. Kocaeli'nin merkez ilçesi olan İzmit, bölgede bu faaliyetlerin merkezini oluşturur ve Türkiye'nin başta gelen sanayi bölgesi olarak tanınır.

Kocaeli İli, merkez ilçe ile birlikte yedi ilçeden oluşmaktadır: İzmit, Gebze, Körfez, Derince, Kandıra, Gölcük, ve Karamürsel (Knowledge, Economy and Management Congress, 2006). Bir taraftan merkez ilçe İzmit bu bildiride

ilgi odağımızı oluştururken, diğer taraftan merkez İzmit, yani Nikomedia'nın territoryumunda kalan bugünkü ilçelerinde, bu görkemli kentin kucağında kaldığı gözlemlenir. Batıdan başlayıp bu ilçelerin kültürel potansiyellerine bir göz atacak olursak:

Kocaeli İlinin en batısındaki ilçe Gebze'dir. Antik Çağ Gebzesi'nin yeri kesinlikle bilinmemekle beraber, Dakibyza ve Libyssa adında yerleşmelerin üzerine kurulduğu savunulur. İstanbul'un arka bahçesindeki büyük sanayi fabrikaları ile tanınan ilçenin aslında önemli tarihi ve doğal güzellikleri vardır. Tarihte Gebze daha çok Kartacalı komutan Hannibal'ın Romalıların eline düşmektense kendini öldürmesinin ardından gömüldüğu yer olarak bilinir. Bundan dolayı ilçede Hannibal'a atfedilen sembolik bir mezar bulunur.

İlçenin sit tarihi ve doğal sit alanı potansiyeli oluşturan alanları ise Tavşancıl Beldesi, Yahya Kaptan Mahallesi, Limantepe Mevkii, Eskihisar 1. Derece doğal sit alanı dışında kalan alan, Eskihisar Kalesi'nin kuzeyinde TCDD kamulaştırma sınırına kadar uzanan alan, Dilovası Deresi, Eskihisar Köyü kalenin doğusundaki kıyı, Arpalık Mevkii, Eskihisar Köyü, Eskihisar Vadisi Osman Hamdi Bey Korusu'nu çevreleyen ağaçlık, Eskihisar (Dakibyza ?) Kalesi ve çevresi, Tavşancıl Beldesi, Balıklaya Koyu Kanyonu, S. Orhan Camii Civarı, Dilovası Balı Kayalar, Çoban M. Paşa Camii çevresi, Eskihisar Köy 1. ve 3. derece doğal sit ve kentsel sit alanı dışında kalan alan, Tavşanlı Köyü'ndeki 1,5 km. uzunluğunda, 40-80 m genişliğindeki Ballıkayalar Vadisi şimdiye kadar bilinenlerdir.

Gebze'nin doğusunda, topraklarında birçok sanayi kuruluşunu barındırmaya devam eden Körfez uzanır. Körfez'in halı dokuma geleneğiyle dünyaca tanınan belgesi Hereke (Kharaks) halıları ile ünlüdür. İlçenin sit alanları: Kutluca Köyü'ndeki mezarlık alanı, İlimtepe'deki mezarlar, Hereke Beldesi sınırları içinde kalan kale ve kuzeyde yer alan arkeolojik sit alanları olarak sınırlanabilir.

Biraz içeride merkeze doğru, Körfez ve İzmit arasında, küçük bir bölge olan Derince bulunur. Osmanlı Devleti zamanında Çınarlı Köyü olarak adlandırılan Derince, ormanlarıyla ünlüdür ve ilçenin kuzeyinde bulunan Çene Dağı yörenin en yüksek dağıdır. Kocaeli'nin ünlü Çene Suyu bu dağın kuzeyindeki bir vadiden kaynaklanmaktadır, bölgenin her yerine içme suyu sağlayan bir kaynak olarak bilinir. İlçenin kuzey kısmında kalan yeni tarihsel sit alanları tespit edilmiştir.

İzmit Körfezi'nin kuzeyinde, merkez ilçenin kuzeyinde kalan Karadeniz sahilindeki ilçe Kandıra'dır. İlçe'nin sınırlarını, kuzeyde Karadeniz, doğuda da Sakarya iline bağlı Kaynarca ilçesi, batı sınırında İstanbul'un şile İlçesi, Ağva kasabası ile komşu, güney sınırını il merkezine bağlı olan köyler oluşturur. İzmit'e 45 km uzaklıktadır.

İzmit'in kuzeyini kaplayan Kandıra Bölgesi erken dönemlerden beri gemi yapımında kullanılan ormanlık alanları ile tanınır. Kandıra'nın bir kasabası olan Kerpe, Roma, Bizans ve Ceneviz gemileri için önemli bir liman olarak bilinir.

Kocaeli Kandıra ilçesine 10 km uzaklıktaki Kerpe Köyü'nde bulunan liman ilin Karadeniz kıyısındaki doğal limanıdır. Buradaki kayalıklar dalga gücü ile oyulmuş ve kıyıda ilgi çekici doğal görünümler oluşturmuştur. Kocaeli Kandıra ilçesine 20 km uzaklıktaki Kefken veya Kerpe adası olarak bilinen ada, ilin Karadeniz kıyısındaki tek adasıdır, aynı zamanda Karadeniz'de üzerinde yaşam olan tek ada olarak da bilinir. İlçenin arkeolojik ve turizm potansiyeli yüksek olan sit alanları: Kerpe, Kıncılı Kerpe, Cebeci Köyü, Kefken Adası, Kefken Yöresi Vizne Burnu ile Bıyıklık Kumluğu arasındaki alanlar olarak tespit ve tescil edilmiştir.

Günümüzde bir garnizon şehri olan Gölcük, İzmit Körfezi'nin güney kıyısında yer alır ve güneyinde Samanlı dağlarıyla sınırlıdır. Gölcük, İzmit Körfezi'nin güney kıyılarında ve körfezin doğusuna doğru genişliği 2 km'ye varan bir yay üzerinde kurulmuştur. Samanlı Dağları'nın kuzey yamaçlarına kadar sınırları genişlemiştir. İlçenin sit alanları olarak bilinen yerler: Saraylı Köyü Eski Mezarlığı, Değirmendere Beldesi, Eski Yalı Mahallesi'dir.

Karamürsel, İzmit Körfezi'nin güneybatısına uzanan Yalova sınırındaki ilçedir. Osmanlı Dönemi'nde tersanesiyle ünlüdür. Sonrasında ise yerleşim büyümüş ve zamanla kasabaya dönüşmüştür (Wikipedia, 2007). Yalakdere Köyü, Semtler Köyü, Valide Köprü Höyüğü, Yalakdere Beldesi, Ereğli gibi mevkiileri arkeolojik sit olan yerlerdir.

Merkez ilçe İzmit haricinde yukarda sıraladığımız, ilçelerde gördüğümüz tarihi doğal ve korumaya yönelik sit alanları veya sit potansiyeli olan yerler göz önüne alındığında Nikomedia kentinin sadece merkezinde değil, aynı zamanda territoryumunda da dikkate alınması gereken önemli kültür değerleri olduğunu görmekteyiz. Bu noktada dikkatleri bir noktaya daha çevirmekte yarar vardır. Bu sıralamalar bölgede herhangi bir arkeolojik yüzey araştırması veya arkeolojik kazı yapılmamış hâliyle ortaya çıkan veriler olarak karşımıza çıkmaktadır. Şayet bu çalışmalara bir de bilimsel ekipler, yani konunun uzmanları tarafından yapılacak olan çalışmalar eklenecek olursa belirtilen potansiyelin gözler önüne serilecek tablosu şimdiden çizilebilir.

Nikomedia/İzmit'in Tarihî Coğrafyasına Genel Bakış

Antik dönemlerde bölgenin merkezi bugünde olduğu gibi İzmit'tir. İzmit'in kendine has özellikleri ve oldukça geniş çevresi, onun tarih boyunca elverişli bir bölge olarak tanınmasını sağlar. Kaşiflerin Anadolu'yu çok gezdiği dönemlerdeki gibi, değişik dönemlerden birçok yazar ve seyyah onun yükselişi ve düşüşünü yazarken, bazıları da onun zenginliğinden etkilenip, manzarası ve doğal güzelliklerinden yararlanmak için kente yerleşme arzusuna kapılırlar. Örneğin, Romalı tarihçi Ammianus Marcellinus (MS 325/330-391) **Roma Tarihi** adlı kitabında Nikomedia hakkında şöyle der (Amm.Marc, **Roman History V. II, Bkz.:** 20-26; 22.9.3)

“Sonra Boğazları aşır, Kalkhedon ve Libyssa’yı geçerek, Nikomedia’ya, Kartacalı Hannibal’ın gömüldüğü yere geldi; şanını çok eskiden almış bir şehir, ve daha önceki imparatorların yaptığı muazzam harcamalarla öylesine donatılmış ki, umumî ve özel binaların çokluğundan iyi hâkimler ona ebedi şehrin merkeziymiş gibi bakarlardı.”

İzmit, antik adıyla Nikomedia, arkeolojik kanıtlarla tarih öncesi dönemlere kadar uzanan ve ardından Hellenistik, Roma, Bizans, Selçuklu ve Osmanlı Dönemleri’nde devamlı yerleşim gören zengin bir tarihe sahiptir. Birçok yıkıcı depremin şehri yerle bir etmesine rağmen kent, sahip olduğu politik, dinsel, ekonomik, ticari ve stratejik avantajlı konumundan dolayı sürekli aynı yerde tekrar tekrar inşa edilerek kurulur (Dereboy, 2007).¹ Günümüzde bile, 1999 depremi gibi yıkıcı depremlerin ardından İzmit’in sanayii ve ticaretteki önemli rolü şehrin acilen imar edilmesini adeta zorunlu kılar.

Antik Çağ’da Nikomedia kenti Bithynia Bölgesi’nde bulunuyordu. Plinius, *Naturalis Historia* adlı eserinde Nikomedia’yı Roma’nın da bulunduğu 6. bölge’ye koyar. (6 2). Ptolemaios, *Geographikası*’nda Nikomedia’nın konumunu 57° 30’ doğu, 42° 30’ kuzey olarak verir. (V 1, 3). Nikomedia, batıda Yelkenkaya (Promontorium Leucatas=Levkatas Burnu) Tuzla’ya kadar uzanıyordu. Yani Astakos körfezi Nikomedia’ya aitti. Kentin doğuda Sangarios’a, (=Sakarya Nehri), kuzeyde Karadeniz’e kadar uzandığı kanıtlanmıştır. Güneyde ise Nikaia (=İzmit) ile sınırı olduğu kesin değildir. Sınırın Astakos (=Gölcük) ve Kios Körfezi üzerinde sudan geçtiği kabul edilebilir. Kent, batıda Kalkhedon (Kadıköy) ile komşudur ve Libyssa (=Diliskelesi ?) Nikomedia’ya bağlı bir sınır kenti olarak kaynaklarda geçer. Hemen yakınındaki Dakibyza (=Gebze) ise Kalkhedon’a aittir.

Kentin bulunduğu Bithynia Bölgesi’nin, kökende Kalkhedon yarımadasına ait olduğu kabul edilmiştir. Ancak daha sonraları bölge, Herakleia Pontika’yı da içine alarak daha doğuda Pontos, güneyde Propontis (Marmara Denizi) ve Mysia’nın Olympos Dağı’na, güney sınırını belirleyen Phrygia ve Galatia’ya kadar genişlemiştir.

MÖ 5. yy. coğrafyacısı Pseudo Skylaks Bithynia’nın tarihi coğrafyasından şöyle bahseder:

“Bithynialılar. Mariandynalılardan sonra Thrakialı Bithynialılar gelir. Sonra Sangarios Nehri, sonra bir başka nehir Artanes ve Thynias Adası (Onu Herakleialılar iskân etmiştir) ve Rhebas Nehri vardır. Daha sonra direkt olarak geçit ve daha önce belirtilmiş olan Pontos’un ağzındaki tapınak, bundan sonra Thrakia kökenli Khalkedon, ondan sonra da Olbianos Körfezi. Mariandyna’dan Olbianos Körfezi’ne kadar (buraya kadar Bithynialıların Thrakiasıdır) olan deniz yolculuğu 3 gün sürer. Pontos’un ağzından Maiotis Gölü’nün ağzına kadar olan Avrupa ve Asia arasındaki deniz yolculuğu da aşağı yukarı aynıdır.” (Skylaks 92)

¹ İzmit ve İzmit’in stratejik olarak oynadığı rolü tartışır.

Strabon Geographikası'nda: "Bithynia Bölgesi doğuda, Paphlagonialılar ve Mariandynler, Epiktetonlar kuzeyde, Sangarios Irmağı'nın döküldüğü yerden Byzantion ve Khalkhedon Denizi'nin ağzına kadar Pontos Denizi; batıda, Propontis; güneye doğru Mysia ve Hellespontos Phrygia'sı olarak da adlandırılan Phrygia Epiktetos ile sınırlanmıştır." der (12.4.1) ve ayrıca Bithynia'nın güney sınırlarını belirtmenin zor olduğunu ekler (12.4.4).

MÖ 74 yılında Roma eyaleti hâline getirilen Bithynia, MÖ. 63 yılında Pontos Bölgesi ile birleştirilerek Pontos-Bithynia adıyla tek eyalet hâline getirilmiştir.

Bithynia'daki başlıca kentler şunlardır: Kalkhedon (Kadıköy), Khrysolopolis (Üsküdar), Libyssa (Diliskelesi), Nikomedeia (İzmit), Olbia (Başiskele), Astakos (Gölcük), Kios-Prusias (Gemlik), Apameia (Mudanya), Prusa (Bursa), Kyzikos (Kapıdağ Yarımadasındaki kent), Nikaia (İznik), Bithynion-Klaudiopolis (Bolu), Dia-Diospolis (Akçakoca), Teion-Tieion-Tion (Filyos/Hisarönü), Herakleia Pontica (Karadeniz Ereğlisi), Otroia (Yenişehir), Iuliopolis (Çayırhan'ın güneyinde).

Antik dönem Fizikî coğrafyasına giren: Mysia Olympos'u (Uludağ), Astakos (Samanlı Dağları), Sophon (Kartepe) Bithynia Bölgesi'nde bulunan dağlardır. Bölgede Sangarios (=Sakarya Nehri), Aisepos (=Gönen Çayı), Makestos (=Susurluk-Simav Çayı), Parthenios (=Bartın Çayı), Siberis (=Aladağ Çayı) nehirleri bulunmaktadır. Askania (=İznik Gölü), Sophon /Sunensis (=Sapanca Gölü), Apolyont (=Ulubat Gölü) bölgedeki göllerdir.

İzmit'te internet kayıtlarına girmiş sit alanları ise aşağıdaki gibi sıralanmıştır: Kocaeli İl merkezi İzmit'te bugüne kadar belirlenen sit arkeolojik ve doğal alanları: Arızlı ve Kabaoğlu Köy Sınırları, Merkez İlçe Durhasan Köyü Mezarlığı, Demiryolu hattına paralel Hürriyet ve Cengiz Topel Caddesi iki yanı, İç Kale ve Yakın Çevresi, Yenidoğan Mahallesi, Yenidoğan Mahallesi Manastır Bayırı Mevkii, Çınarlı köyü Çenedağ Mevkii, Serdar Mahallesi, Merkez İlçe Çukurbağ Mahallesi, Terzi Bayırı Mevkii, İçkaleden güneye doğru inen ve İstanbul Caddesi ile kentsel sit Rasathane Caddesi ile sınırlı, Yenidoğan ve Kozluk Mahallesi, Gültepe Mevkii, Hacıhızır Mahallesi, Sapanca Gölü ve Çevresi, Merkez İlçe Çukurbağ Mahallesi Terzi Bayırı Mevkii, Turgut Mahallesi Şahintepesi Mevkii (15. Kolordu Komutanlığı Lojmanlarının Bulunduğu Alan, Değirmendere Beldesi, Kabaoğlu Köyü Aytepe Mevkii, Kabaoğlu-Üçtepelere Köyü, Saraybahçe Belediyesi Orhan ve Cedit Mahalleleri, Kullar Belediyesi Paşadağ Mevkii, Kullar Belediyesi, Başiskele Mevkii, Saraybahçe Belediyesi Orhan Mahallesi, Yuvacık-Bahçecik Beş Kayalar.

Yukarıda tamamı olmasa bile ulaşılabilen kayıtlar doğrultusunda sıralamaya çalıştığımız tarihi sit alanlarının, neden bu derecelenmeye tabi olduğunu, bölgenin tarihine nasıl ışık tuttıklarını şimdide bu yerleşimlerin kısa tarihçesine toplu olarak bir göz atarak bulmaya çalışalım.

Kentin Kısa Tarihçesi

Çok önemli bir geçiş noktasına kurularak tarih boyunca önemini hiç kaybetmeden koruyan tarihî İzmit kenti, antik Nikomedia, Antik Bithynia bölgesinin başkentiydi. Bölgenin en önemli kentlerinden birisi olması yanında, Anadolu'nun Hellenistik, Roma, Bizans ve Osmanlı tarihinde oynadığı rolle başkent olma niteliğini hiç kaybetmemiştir.

Bithinyalı I. Nikomedes MÖ 264 yılında, yerle bir olmuş eski kent Astakos (Başiskele) yerine onun 6 km kuzeybatısında yeni kent Nikomedia'yı günümüz İzmit kentinin yerine kurar. MÖ. 74'te III. Nikomedes, bölgede huzur ve düzeni sağlamak adına ölmeden önce krallığını Roma'ya bahşeder. Böylece Nikomedia bir Roma eyaleti olan Bithynia'nın başkenti olur ve ünlü antik limanı Roma donanma filosunun deniz üssü hâline gelir. MS 284'te Diokletianus Nikomedia'da imparator ilan edildikten sonra Nikomedia'yı Doğu Roma İmparatorluğunun başkenti yapmıştır. Roma döneminde kentin çok büyük antik doğal limanı ve tersanesi vardır ve burası donanma üssü olarak kullanılmıştır. Kent, Doğu ile Batı'yı birleştiren Avrupa-Asya karayolu üzerinde bulunup, aynı zamanda korunaklı limanı ile uzak denizlere açılıyor.

Nikomedia'nın Kaderi Depremler

Kent değişik zamanlarda büyük depremler geçirse de önemli bir geçiş noktasında olduğundan dolayı toparlanması kısa sürmüş ve tarih sahnesinde uzun yıllar önemli bir kent olarak yerini korumuştur. Yaşadığı özellikle MS 358 depremi gibi ağır depremlere rağmen tekrar tekrar ayağa kaldırılmıştır. Her Roma imparatoru kentin onarımı için imparatorluk hazinesinden para ayırtmış ve yıkılan yapıları yeniden onartmışlardır. Bu da kentin stratejik öneminden kaynaklanıyor, batıdan doğuya ya da doğudan batıya geçen her imparator muhakkak Nikomedia'da kalıyor ve yıkılan kenti sürekli onartıyor.

Sayılsız doğal afetler ve fetihlerle yerle bir edilen kentin ve bölgenin aslında XVII. yüzyıldan itibaren araştırmacılar ve gezginler tarafından dikkat çekmeye başladığı ve imparatorların mükemmel mimari yapılar hâlinde inşa ettiği yapılar dikkat çekmeye başlamıştı.

Nikomedia Araştırma Tarihi

Nikomedia antik kenti üzerine en erken tanımlamaları ve bilgileri, diğer Anadolu şehirlerinde olduğu gibi, XVII. yüzyıldan sonra başlayan Avrupalı gezginlerin anlatımlarından öğrenebilmekteyiz.

Özellikle XVIII. yy. gezginlerinden R. Poccocke (1743), F. Murhard (1807), Graf Stephan Széchenyi (1818-1819), Nikomedia üzerine kısa bilgiler aktarmıştır. Anadolu'nun erken yerleşimleri üzerine bilgiler verenlerden bir diğeri olan Fransız gezgin Ch. Texier (1862), Bithynia bölgesi ve Nikomedia antik kentini,

erken dönem yazarlarının anlattıkları bilgiler ile birleştirerek gözlemlerini ve bazı görülebilir kalıntıları anlatmıştır.

Bu erken gezginlerin verdiği bilgiler sonrasında yeni gelen gezginler antik materyali daha sistemli toparlama üzerine çalışmaya yönelmişlerdir. Bunlardan biri olan ve Nikomedia ve çevresindeki yazıtları toparlamaya çalışan G. Perrot ile E. Guillaume (1867, 1872), Nikomedia arkeolojik malzemesinin değerlendirildiği ilk çalışmaları yapmışlardır. 1897’de P. D. Pogodin ve D. F. Wulff, Nikomedia bölgesi ile de ilgilenilmiş ve kentin bir planını şematik de olsa hazırlamaya çalışmışlardır.

1900’ların ardından bilimsel arkeolojiye doğru gidilen yolda, Nikomedia kentinde de yüzey buluntuları bilimsel zeminde değerlendirilmeye başlanmıştır. Daha sonraki birçok çalışmaya temel oluşturan W. Ruge (1936, 1896), Nikomedia antik dokusunun bilimsel bir tabana oturmasını sağlayan çalışmalar yapmıştır. Ardından bölgeye yönelen ilgi ile etraftaki antik malzeme birçok bilimsel yayına konu oluşturmaya başlamıştır.

Cumhuriyet sonrası gelişmeler ve 1930’lardan sonra Kocaeli’nin gelişen sanayisi ile paralel ortaya çıkan antik kent dokusu, İstanbul Arkeoloji Müzesi ve İstanbul Alman Arkeoloji iş birliğinde yürütülen birçok acil ve hızlı kurtarma kazısı ile korunmaya ve kurtarılmaya çalışılmıştır. Bu çalışmalarda özellikle İzmit Kâğıt ve Selüloz Fabrikası (SEKA) arazisi hafriyatında ortaya çıkarılan antik Nikomedia kentinin limanı ve agorası önemli malzemeler vererek, kentin erken tarihine ışık tutacak birçok kanıt sağlamıştır. K. Bittel (1939), A.M. Schneider, F. K. Dörner (1941, 1972), Seka arazisi kazı çalışmalarında çıkarılan malzemeleri yayınlanmışlardır. Arkasından ardı ardına yapılan kazı çalışmaları ve yayınlar ile kentin antik tarihi ve buluntuları üzerine bilgiler ve kataloglar oluşturulmaya çalışılmıştır. Bunların içinde Dörner’in yayınları kazı sonuçları ve bölgeden gelen epigrafik malzemenin toparlanıp yayımlandığı önemli bir çalışma olmuştur.

İstanbul Arkeoloji Müzesi’nin bölgedeki çalışmaları ve SEKA arazisinden gelen malzemelerin kısa değerlendirmelerini R. Duyuran (1951), yayınlanmıştır. Ardından N. Fıratlı, (1953, 1960, 1971) çalışmaları ile Nikomedia ve Bithynia çalışmalarına toplu bir bakış getirmiştir. 1960’larla beraber Nikomedia ve çevresinde modern kentin genişlemesi ile ortaya çıkan tümülüs ve önemli mezar gruplarında yapılan çalışmalar dâhil olarak antik kentin kalıntılarının tespiti sayıca artmıştır. Nikomedia kentinin doğu nekropol alanında 1967 yılında yapılan çalışmalar da Y. Meriçboyu ile S. Atasoy kurtarma kazısı olarak yürütmüş ve yayınlamışlardır. A. M. Mansel (1968) bölgenin Trak kültürleri ile ilişkilerini incelemiştir.

1980 sonrası çalışmalar da özellikle M. Özdoğan (1985, 1995), Anadolu’nun Kuzeybatısı ve Nikomedia Körfezi çevresindeki prehistorik ve protohistorik yerleşimlerin varlığının kanıtlanması için çalışmalar yürütmüş, fakat özellikle

bu iki dönem üzerine Nikomedia körfezinde değerlendirilebilir bir kanıtla rastlanmamıştır.

1990'lı yıllarda Kocaeli Arkeoloji Müzesinin kurtarma amaçlı bölgede yürüttüğü kısa süreli çalışmalardan özellikle, Kınalı- Sakarya yolu üzerindeki Nekropol kazısı dikkate değerdir. Bunun dışında Kocaeli Üçtepelere Köyüne de adını veren Üçtepelere Tümülüslerinin yol yapımı sırasında zarar görmesi üzerine 1995 ve 1996 yıllarında araştırma ve kurtarma kazısı A. Erdoğan, ve O. Gündoğdu, tarafından yapılmıştır.

Nikomedia antik malzemelerinin geçen yüzyıl içinde hem kurtarma kazıları hem de bölgeden gelen buluntular ile çoğalmasında, daha özgün konular çalışılmıştır. Özellikle ilk çalışmalarını Dörner'in çalıştığı epigrafik malzeme, S. Şahin tarafından yapılan doktora çalışması ve sonrasında yapılan yayınlar ile Nikomedia yazıtları bilim dünyasına önemli ölçüde tanıtılmıştır. Nikomedia heykellerinden hem İstanbul Arkeoloji Müzeleri hem de Kocaeli Arkeoloji müzesinde yer alanların önemli bir kısmının SEKA arazisi kazısında bulunanları sonra M.İ. Tunay (1971) tarafından yayımlanmıştır. Nikomedia antik kentinin bugünkü modern şehir içinde ve çevresinde yüzeyde görülebilen mimari kalıntıları erken dönemlerden beri kısa bilgiler hâlinde aktarılmasının yanı sıra özellikle kentin sur duvarları üzerine toplu bir monograf yazan C. Foss (1996, 2002) daha sonra yapılacak çalışmalara önemli bir kaynak oluşturmuştur. Yine SEKA kazısında ele geçen sikkeler İ. Ebcioğlu (1967), kataloglamış ve sikkeler buluntuları üzerinden Nikomedia tarihinin özellikle geç döneminin aydınlanması için önemli açılımlar sunmuştur. Nikomedia kentine hem Hellenistik hem de Roma döneminde su sağlanması için yapılmış yapıların kalıntıları üzerine yayınlar yapılmıştır. T. Aksoy (2000) ve M. Ünal (2003) özellikle Roma dönemi su kemerlerinin mevcut kalıntılarını çalışmalarında çizimler ile destekleyerek yayımlamışlar ancak, bu yayınların yeni basımlarına ihtiyaç vardır.

Günümüzde Arkeolojik Çalışmalar

Antik dünyanın dört önemli kentinden biri olarak kabul edilen ve yapılarıyla görkemli bir başkent olan antik kentte şimdiye kadar hiç bilimsel kazı yapılmamıştır. Keza kaçak kazıların antik Nikomedia üzerinde yaptığı tahribat da göz önünde bulundurulursa, kentin tarihî dokusunun ve kayda değer geçmişinin ayağa kaldırılmasında acil adımların atılması gerekmektedir.

İzmit'te 2005 yılına kadar İzmit Arkeoloji Müzesi'nin yaptığı birkaç kurtarma kazısı dışında herhangi bir Arkeolojik çalışma yapılmamıştır. 2004 yılında Kocaeli Üniversitesi'nde Arkeoloji Bölümünün kurulmasıyla birlikte Arkeolojik çalışmalar başlatılmıştır.

Kocaeli Üniversitesi bünyesinde 2004 yılında Doç. Dr. Ayşe Çalık Ross tarafından kurulan Arkeoloji Bölümü, ekip başkanlığını yaptığı İzmit'teki Arkeolojik çalışmaları ivme kazanmıştır. 2005 yılı itibarıyla Kültür ve Turizm

Bakanlığı izniyle, Kocaeli ili ve ilçelerinde Arkeolojik Yüzeysel Araştırmaları başlatılmış, aynı zamanda Nikomedia'nın ihtişamlı kalıntıları hızla belgelenmeye başlanmıştır. Dini yapılar, su yolları ve kemerleri, antik yollar ve köprüler gibi birçok yapı ve arkeolojik doku belgelenmiştir.

Kocaeli ili ve ilçeleri yüzeysel araştırmalarından edindiğiniz bilgiler? 2005- 2007 yılları arasında toplamda altı ay kadar yapılan çalışmalarda sonuçlar ve raporlar Kültür Bakanlığı'na iletilmiştir. Çalışmalarımız sırasında daha fazla Roma dönemine ait olmak üzere çok kültür varlığı kayıtlara geçilmiştir. Ve bunların içinde de en fazla mezarlar, antik yollar, su dağıtım sistemine ait kanallar, kemerler, çeşme binası, tapınak, henüz tam olarak fonksiyonunu bilemediğimiz mimari yapılar, sayısız miktarda seramik, mimari parçalar ve zaman zaman da sikkeler yer almıştır. Bu çalışmalardan elde edilen bulguların desteği ile 2007 yılında "Antik İzmit, Nikomedia" Türkçe ve "Ancient İzmit, Nikomedia" İngilizce olarak çalışan ekip başkanlığında Ayşe Çalık Ross tarafından yayımlanmıştır.

Kentin Vizyonunun Değişmesi için Nikomedia Neden Araştırılmalı?

Başlıca ve önemli nedenler kısaca şöyle sayılabilir. Antik kent Anadolu'da bilimsel olarak kazısı yapılmakta olan 208 kentin % 96'sından daha büyük, çoğundan daha görkemli ve birçoğundan daha gizemlidir. Nikomedia, sanatın görkemini yaşamış Hellenistik Krallık ve Doğu Roma İmparatorluğu'na başkentlik etme onuruna sahip olmasına rağmen, aydınlatılmamış tarihî yapılarıyla karanlıklardan çıkarılıp aydınlığa kavuşturulmayı beklemektedir. Modern kentin altında yatan bu görkemli tarih her gün biraz daha yok edilmektedir. Bugüne kadar kentte hiç bilimsel arkeolojik çalışma yapılmamıştır.

Biraz daha detaylı konu incelenirse her şeyden önce Kocaeli (İzmit), Tarihî Kentler Birliği'ne² üye olan bir kenttir. Bu birliğe girebilme şartları belirli kriterler ile kısıtlandırılmıştır ve üye olma şartları zordur. Bu kriterlere Tarihî Kentler Birliği'nin web sitesine bir göz atılırsa İzmit'in önemi bir kez daha göz önüne serilir.

Tarihî Kentler Birliği'ne Üyelik Kriterleri

1. Tarihî ve doğal çevre korumasında, Yerel Yönetim politikalarında önem ve ağırlık verilen kentler; bu konuda kent kültürünü, sivil toplum katılımını ve toplumsal duyarlılığı geliştirme çabaları içindeki kentler.

2. Yerleşme dokusunun önemli ve etkin bir kesimi "kentsel sit, arkeolojik sit, tarihsel sit ve doğal sit" olarak tescil edilmiş kentler.

² 7-8 Ekim 1999 tarihinde Strazburg kentinde kuruluş toplantısını yapan "Avrupa Tarihî Kentler Birliği"ne Türkiye de davet edildi. 22 Temmuz 2000 tarihinde Bursa'da kuruluş toplantısına davet edilen 54 tarihi kent Belediyesi, Birlik Tüzüğü'nü kabul etti ve "Tarihî Kentler Birliği Kuruluş Bildirgesi"nin altına imza attı.

3. güçlü ve önemli anıtsal yapıları bulunan ve özellikle bu yapılarıyla tanınan kentler.

4. Bir yada birkaç antik kentle üst üste ve iç içe yaşayan kentler.

5. Diğer ülkelerdeki tarihî kentlerle “Kardeş Şehir” ilişkisi kurmuş tarihî kentler.

6. Önemli, tarihsel olayların cereyan ettiği tarihsel kentler.

7. Geçmiş uygarlıklara başkentlik yapan kentler.

8. UNESCO’nun Dünya Mirası listesine girmiş kültür değerlerinin bulunduğu kentler.

9. Tarihsel metropoller

olarak sıralanmıştır. Merkez İzmit/Nikomedia ve onun territoryumu/Kocaeli sınırları içinde kalan bütün kültürel değerler bu kriterlere “biçilmiş kaftan gibi” giymekte, hatta bu özelliği ile de tarihî kentler sıralamasında ilk sıraları almaktadır. Bir tarihî kent olarak Kocaeli birlik üyesi olan kentler arasında en talihsiz en ilgisiz olan kent olarak da karşımıza çıkmaktadır. İzmit, tarihî dokuları mükemmel olan bir kent olmasına rağmen, nasıl bu kadar talan edilebilmiş sorusunun yanıtını bulmaya çalışmaktadır.

Kentte Arkeolojik Çalışmalar Nasıl Yapılmalıdır? Kentte yapılacak Arkeolojik çalışmaların temelini ‘Nikomedia Arkeo-Joedezik Bilgi Sistemi Projesi’ oluşturmaktadır. Bu proje kentte yapılan yüzey araştırmaları paralelinde ve Nikomedia Kazılarını hazırlık olarak düşünülen ve herhangi bir antik kent araştırılmadan önce mutlaka geliştirilmesi ve uygulanması gereken bir projedir. Günümüzde ulaşılan teknolojik olanaklar sayesinde; veriler çok hızlı, yoğun ve ekonomik bir biçimde elde edilebilmektedir. Buna karşın bu verilerin, büyük ya da küçük, herhangi bir ölçekte hazırlanan yatırım projelerine temel altlık oluşturabilecek çözümlük ve kalitede üretilmesi aşamasında önemli sorunlarla karşılaşmaktadır. Bilimsel ya da uygulama amaçlı benzeri yatırımlarda; doğru, tutarlı ve isabetli kararlara varabilmek için; güvenilir ve yüksek doğruluklu konum bilgileri içeren jeodezik altyapı sistemleri kurulmalıdır. Bu durumda; kentsel planlama ve kalkınmaya yönelik bilimsel, sosyal ya da mühendislik amaçlı tüm çalışmalar için geliştirilen altyapı sistemlerinin ortak bir standartta üretilmesi ve aynı zamanda da ulusal jeodezik altyapı sistemlerine dayandırılması gerekmektedir. Aynı zamanda Antik Nikomedia kentinin üzerinde yer alan Kocaeli ili ve çevresi jeodinamik yapısı gereği, büyük depremler üretebilecek gerilimlere sahip olup, yılda 1-2 cm gibi önemli miktarlarda yer kabuğu hareketleri üretebilmektedir. Bu nedenle, büyük ölçekli mühendislik projelerinin uygulanması ve güncel konum değişikliklerinin izlenebilmesine yönelik Jeodezik altyapı tesislerinin kurulması ve yaşıatılması önemli bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır.

Öte yandan, kültürel miraslarımızdan birisi olan Nikomedia kentinin Arkeolojik kazılarla kalıcı ve güvenilir bir biçimde ortaya çıkartılabilmesi de böyle bir

Jeodezik Alt Yapı Sistemi'ne dayalı Arkeo-Jeodezik Kontrol Ağı ile olanaklıdır. Bu biçimiyle antik Nikomedia kazısı sürecinde elde edilen ve üretilen her türlü mekânsal bilgi, ulusal değişim formatında derlenebilecek ve farklı amaçlarla üretilebilecek her türden bilgi sistemine de temel bir altlık oluşturabilecektir. Böyle bir sistemin kurulmasıyla da; bölgemizde beklenen depremlerden önce, deprem sırasında ve sonrasında Nikomedia Antik Kenti ve eserleri üzerinde oluşacak yatay ve düşey yönlerdeki yer kabuğu hareketleri ve heyelanlar nedeniyle ortaya çıkan hasarlar belirlenebilecek, arkeolojik eserler üzerinde gerekli onarımlar yapılabilecek ve böylece güvenli bir kurtarma ve yaşatma süreci sağlanabilecektir.

Kültür ve Tabiat Varlıklarına İlişkin Yasal Düzenlemelere Rağmen İzmit

Bir ülkenin coğrafi zenginliklerinin, tarihî ve kültürel değerlerinin başında, kültür ve tabiat varlıkları gelir. Bunların korunması ve sonraki nesillere aktarılması için devletlere, özel ve tüzel kişilere büyük görevler düşmektedir. Bu amaçla, tüm çağdaş hukuk sistemlerinde olduğu gibi hukukumuzda da bu konu üzerinde gittikçe artan bir hassasiyetle durulmuş, birbirlerini izleyen çeşitli yasalar ve tüzükler çıkarılmıştır. Bunlardan ilki, 10.4.1322 (29 Sefer 1324) tarihinde kabul edilen **Asarı Atika Nizamnamesi**'dir. Söz konusu **Nizamname**'nin 4. maddesinde; her türlü abideler, menkul ve gayrimenkul asarı atika hükümet malı sayılmış, gayrimenkul niteliğindeki asarı atikaların kullanılmalari kesin olarak yasaklanmıştır. Ancak, sit alanları hakkında herhangi bir hüküm getirilmemiştir.

Adı geçen **Nizamname**'yi yürürlükten kaldıran **25.4.1973 tarih ve 1710 Sayılı Eski Eserler Kanunu**'nun 1. maddesi ise; sitleri taşınmaz eski eserler arasında saymış, 3. maddesinde; bütün taşınır ve taşınmaz eski eserlerin devletin malı olduğunu bildirmiştir. Aynı **Kanun**'un 10. maddesi ile de: "Korunmaları lüzumu tesbit ve ilan olunan her çeşit eski eser tarihî ve tabii anıtlar ile bunlara ait korunma sınırları dâhilindeki emlak ve araziye yeniden imar ihya hakkı tanınmaz ve tapu verilmez." kuralı kabul edilmiş, bu kurala paralel bir hüküm içeren 15. maddede ise önceki zilyetlik hakları korunmuştur.

Hemen belirtmek gerekir ki, gerek **Asarı Atika Nizamnamesi**'nde, gerekse **Eski Eserler Kanunu**'nda, kültür ve tabiat varlıkları ve bunların koruma alanları ile sit alanlarının kesin bir ayrımı yapılmamış, statüleri belirlenmemiştir.

21.7.1983 tarih ve 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu ise, bu yönde çıkarılan tüm kanunları yürürlükten kaldırmış, 3. maddesiyle yeni kavramlar ortaya koymuş, sit alanları ile kültür ve tabiat varlıkları ve bunların koruma alanlarını tarif ederek kesin ayrımlarını yapmıştır. **27/07/2004 tarih ve 25535 S., R.G**'de yayımlanan **14.07.2004 kabul tarihli ve 5226 Sayılı Kanun**'un 1. maddesi ile **2863 Sayılı Kanun**'un 3. maddesinin a bendinin 1. alt bendinde yer alan "kültür varlıkları" kavramı ile 3. alt bendinde yer alan "sit"

kavramı yeniden tanımlanmış olup, 6 ila 12. alt bentlerde de; “Değerlendirme”, “Ören yeri”, “Koruma amaçlı imar plânı”, “Çevre düzenleme projesi”, “Yönetim alanı”, “Yönetim plânı”, “Bağlantı noktası” kavramları ilk kez tanımlanmıştır. 5. maddesinde, taşınır ve taşınmaz kültür ve tabiat varlıklarını Devlet malı saymış, 11. maddesinde, bu varlıklar ile koruma alanlarımızın zilyetlik yoluyla iktisap edilemeyeceklerini hükme bağlamıştır.

Bilindiği üzere Anadolu, tarih boyunca çok çeşitli medeniyetlere sahne olmuş, doğal, arkeolojik, jeolojik güzellikler ve zenginliklerle doludur. Bu nedenle “sit” alanları geniş sahaları kapsamakta, bazı bölgelerde oldukça uzun zaman önce kurulan yerleşim yerlerini hatta kentleri içerisine almaktadır. Kültür ve tabiat varlıkları ve bunların koruma alanları ise genellikle daha küçük alanlarda kalmaktadır. Bu itibarla “sit” alanlarında zilyetlikle mülk edinme yolunun kapanması, toplumun ihtiyaçlarına, yurdun gerçeklerine tamamen ters düşmektedir. O hâlde, bir yandan geçmişten günümüze intikal eden bizlerin de gelecek nesillere aynen devretmesi gereken ve yerine yenisinin konması imkânsız olan bu doğal ve tarihi servetin, diğer yandan da bunlara zarar vermeyecek zilyetliğin korunması zorunluluğu vardır. Nitekim bu hususları göz önünde bulunduran yasa koyucu koruma alanlarının aksine sit alanların da zilyetlikle mülk edinmeyi yasaklamamıştır. Yargıtay İçtihatları, özellikle Hukuk Genel Kurulu’nun 30.6.1993 tarih, 1993/16-139 esas, 1993/487; yine 1995/7-211 E-318 sayılı kararlarında da sit alanlarında kalan bir taşınmazın kazandırıcı zamanaşımı yoluyla veya diğer bir mülkiyet belgesi ile mülk edinilebileceği kural olarak benimsenmiş, ancak zilyetliğin sit alanının bütünlüğüne ve bünyesine zarar vermemesi gerektiğine işaret olunmuştur. (1) Yargıtay 1. Hukuk Dairesi’nin 25.02.2004 gün ve 2004/1052E.-2004/1764K. Sayılı içtihadı.

2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu’nun bildiri konumuzla ilgili olarak özellikle **Birinci Bölümü:** Genel Hükümler; **İkinci Bölümü:** Korunması Gerekli Taşınmaz Kültür ve Tabiat Varlıkları; **Üçüncü Bölümü:** Korunması Gerekli Taşınır Kültür ve Tabiat Varlıkları; **Dördüncü Bölümü:** Araştırma, Sondaj, Kazı ve Define Arama; **Beşinci Bölümü:** Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu ile Koruma Kurulları; **Altıncı Bölümü:** İkramiye ve Cezalar.” ile ilgili hükümleri dikkat çekmektedir. Özellikle 65 ila 75. maddeler arasında yer alan hem özgürlüğü bağlayıcı hem de para cezalarına yönelik yaptırımlar, sonuçları gözetildiğinde çok ağır yaptırımlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda hemen **5271 Sayılı Ceza Muhakemesi Kanunu**’nun “Tutuklama Nedenleri” başlıklı 100/3-e maddesinde ‘**21.7.1983 tarihli ve 2863 Sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**’nun 68 ve 74’üncü maddelerinde tanımlanan suçlara da yer verilmesi yasa koyucunun bu konudaki duyarlılığını açıkça ortaya koymaktadır.

Ne var ki, bütün bu yasal düzenlemelere rağmen kentin antik dokusunun tahrip edilmesine birçok nedenle engel olunamadığı gibi siyasal ve ekonomik

saik ve kaygılarla, var olan kültür ve tabiat varlıklarının ortaya çıkarılması da engellenmektedir.

Kentin Vizyonunu Etkileyen Tarihi Yapılar

Yüzey araştırmaları sırasında ortaya çıkan mimari yapılar arasında birçok önemli arkeolojik değer keşfetmemize rağmen son zamanlarda basında yer alan Orhan Mahallesi'nde 1995 yılında tescil edilen tiyatro birden ön plana çıkarıldı. 2006 yüzey araştırmalarında 23 tane su kemerini tespit ettiğimiz Paşasuyu su taşıma sistemi üzerinde çalıştık ve su kanallarıyla, su kemerleriyle Paşasuyu'ndan kentin içine inanılmaz bir roma mimarlık örneğiyle kentin su ihtiyacının karşılandığını gördük. Bu da kent açısından çok önemli bir veridir, çünkü bu kemerler hala ayakta duruyor. Kentte en az tiyatro kadar önemli, görülmesi gereken antik yapılar var. Çok önemli ana hatları oluşturan antik yollar keşfedildi. Daha önce eksik ve yetersiz birtakım çalışmalar yapılmış ama artık günümüzde teknolojiyi de kullanarak çok daha detaylı çalışmalar yapabiliyoruz.

Bu yapıların arasında Antik Nikomedia kentinin tiyatrosu keşfedilmiş, plan çalışması yapılmış ve mevcut kalıntıların Efes Antik Tiyatro'dan daha büyük dünyanın en büyük tiyatrosu olması müjdesini verdiği görülmüştür. Bunun üzerine çalışmalar şimdilik tiyatrodaki yapılarla sınırlanmıştır.

Kent Vizyonunda Antik Tiyatro

Hem Hellenistik hem de Roma döneminde başkentlik yapmış olan antik Nikomedia'nın tiyatrosunun varlığı şimdiye kadar bilinmemekteydi. Nikomedia'nın her ne kadar antik dönemin en önemli başkentlerinden birisi olduğu bilinse de modern yerleşmenin antik kent dokusunun üzerini kaplaması nedeniyle olması gereken tiyatro binası antik kentin diğer önemli yapılarının kaderini paylaşarak üzerindeki yükün altında kaybolup gitmiştir. Antik dönemde tiyatrolar bir kentin olmazsa olmaz yapılarından biridir. Her türlü önemli sosyal olaylar tiyatrolarda gerçekleştirilirdi. Tiyatrolar planlı olarak yapılan kentin doğa manzaralarına hâkim yerlerinde şehrin ana mimari anıtı olarak yükselirdi. Bilindiği gibi Hellenistik dönem tiyatroları bir yamaca yaslanarak inşa edilirdi. Sanatın her dalında en görkemli eserlerin yapıldığı Hellenistik Dönemde Bythinya Krallığına başkentlik yapmış Nikomedia'nın tiyatrosunun da bir yamaca yaslanarak yapılmış olması gerekiyordu. Olması gereken Hellenistik tiyatro 2005 yılında gerçekleştirilen "Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması" sırasında İzmit Kent Merkezi'nde, Orhan Mahallesi'nde bulundu. 2005 yılı Aralık ayında yapılan çalışmada tiyatronun daha çok doğu tarafındaki duvarlarının ve tonozlarının ayakta kaldığı tespit edildi. Tiyatronun konumu itibarıyla bütün şehrin manzarasına hâkim bir yamaca yaslanmasından dolayı Hellenistik bir tiyatro olması gerekiyordu. Bunun yanı sıra, ayakta kalabilen mimari kalıntılar Roma İmparatorluk döneminde ilavelerle yükseltilecek kısımlarıyla Roma İmparatorluk tiyatrosu olduğunu göstermiştir. Tiyatronun duvarlarının tamamen kireç taşından

yapılmış büyük bloklardan ve harç kullanılmadan örüldüğü anlaşılmıştır. Mevcut ayakta kalabilen yapının tonozlar hâlinde, birisi batıda olmak üzere 7 adet girişi tespit edilmiştir. Oturma sıralarının ana kayaya oyularak yapıldığı ve sahne binasının ise büyük bir olasılıkla yaklaşık 5-10 m derinliğinde toprak altında kaldığı öngörülmüştür.

Tiyatro alanı 1995 yılında İç Kale olarak Anıtlar Kurulu tarafından 1. Derece Arkeolojik Sit Alanı olarak tescil edilmiştir. İç Kale olarak tanınan sur duvarlarının aslında bazısının tiyatronun duvarları olduğu, diğerlerinin ise tiyatronun taşları alınarak yapıldığı fark edilmemiştir. Aslında tiyatro, Bizans döneminde taşları alınarak surlarda kullanılmasından dolayı hem görsel hem de fonksiyonel olarak Roma döneminden itibaren önemini kaybetmiştir. Bizans döneminde üzerinde yükselen surlardan dolayı seyyahların ve geç dönem tarihçilerinin ise gözünden kaçmıştır.

2006 yılı ‘Kocaeli İli ve İlçeleri Arkeolojik Yüzey Araştırması’ çalışmalarında tiyatronun ölçüleri alınarak planını çıkartılmıştır. Tiyatronun bazı kısımlarının binalar ve bitki örtüsüyle kaplanmış olmasına rağmen mevcut kalıntılarının ölçüleri birleştirilmiştir. Yalaşık olarak 164x50 m ebatlarında olduğu ortaya çıkmıştır.

Bu ölçüler doğrultusunda karşılaşılan yapının şimdiye kadar antik dünyanın en büyük tiyatrosu (amphi tiyatro değil) olarak bilinen Efes Antik Tiyatrosundan daha büyük olduğu tespit edilmiştir.

Ancak Nikomedia Tiyatrosu 1. derece sit sahası olduğu hâlde üzerinde evler olan ve hala iskana devam edilen bir tepe olarak dikkat çekmektedir. Tiyatro’nun bulunduğu Orhan Mahallesi’ndeki vatandaşlarımızın sit sahası üzerinde oturduklarını bilmektedirler. Sit alanı üzerinde oturmanın birtakım yasal yükümlülükleri de beraberinde getirdiği açıktır. Hatırlatma anlamında ‘**2863 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kanunu**’nun 9. maddesi der ki; “İzinsiz müdahale ve kullanma yasağı: Madde 9: Koruma Yüksek Kurulunun ilke kararları çerçevesinde koruma bölge kurullarınca alınan kararlara aykırı olarak, korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları ve koruma alanları ile sit alanlarında inşai ve fizikî müdahalede bulunulamaz, bunlar yeniden kullanıma açılmaz veya kullanımları değiştirilemez. Esaslı onarım, inşaat, tesisat, sondaj, kısmen veya tamamen yıkma, yakma, kazı veya benzeri işler inşai ve fizikî müdahale sayılır.” **Kanun**’un 9. maddesine aykırı hareket edenler, “Sit alanlarında geçiş dönemi koruma esasları ve kullanma şartlarına, koruma amaçlı imar planlarına ve koruma bölge kurullarınca belirlenen koruma alanlarında öngörülen şartlara aykırı izinsiz inşai ve fizikî müdahale yapanlar veya yaptırımlar, iki yıldan beş yıla kadar hapis ve beş milyar liradan on milyar liraya kadar adli para cezası ile cezalandırılırlar.” hükmü gayet açık ifade edilmiştir.

Nitekim Yargıtay 11. Ceza Dairesi'nin 0.4.2002 gün ve 2002/2252 E, 2002/3082 K. Sayılı "...Sanığın Bergama ilçesi Koruma Amaçlı İmar Planı kapsamında kentsel-arkeolojik sit olarak tescil olunan alan içinde kalan T.... Mahallesi, 451 ada, 9 parseldeki taşınmazı üzerine yerin niteliğini bilerek, iki taraflı yarım metre eninde 2.20 m. yüksekliğinde duvar örmek, sıvasını yapmak ve arasına demir kapı taktırmak şeklindeki faaliyetlerinin **2863 Sayılı Kanun**'un 9. Maddesinde gösterilen inşai nitelikte müdahale olduğu sonradan yıkılıp yok edilmesinin oluşan suçu ortadan kaldırmayacağı, yapılan duvarların temelsiz olmasının suçu etkilemeyeceği gözetilmeden mahkumiyeti yerine bilirkişinin isabetsiz görüşü esas, alınarak beraatine kadar verilmesi, kanuna aykırı olduğundan hükmün bu sebepten dolayı (BOZULMASINA), 10.4.2002 gününde oy birliği ile karar verildi." Şeklindeki kararından da yargının olaya nasıl baktığını net olarak görmekteyiz.

Neden Tiyatro Çalışmaları?

Her şeyden önce, kentin ortasındaki bir tepede 50 metre yüksekliğinde, 164 metre boyunda, devasa boyutlarda, muhteşem bir antik yapıdır. Kentin en büyük ve görkemli yapılarından birisidir. Modern yerleşimin en seyrek olduğu dolayısıyla da antik olana en kolay ulaşılabilecek olan bölgelerden birisinde yer almaktadır. Tiyatro kentin hemen hemen her yerine hâkim ve kentin büyük bir kısmından görülebilecek bir konumdadır. Herkese Kocaeli'nde antik bir kent bulunduğuna, büyük yapılardan ve fabrikalardan ibaret bir kent olmadığına dair bir kanıt olacak en çarpıcı yapıdır.

Nikomedia kenti neden şimdiye kadar ortaya çıkarılamamış? Nasıl Nikomedia gibi bir kent ortaya çıkarılmıyor? Neden İzmit'teki bu ciddi potansiyel görmezlikten geliniyor? Aşırı tahribat nedeniyle ortada antik kente ait hiçbir kalıntı görünmüyor. Olanlar da gereken ilgiyi görmüyorlar. Bilim adamları şimdiye kadar kentin arkeolojik potansiyelini halkla buluşturacak ortamlar bulamamışlar. Kentte yaşayan insanlara bu konuda gerekli bilgi aktarılamamış ve dolayısıyla yeterli bilinç oluşmamış. Bu nedenle farklı çevrelerin yönlendirmesine açık hale gelip bu çevrelerin istediği biçimde davranış eğilimi gösterilebiliyor. Oysaki el birliği ile özellikle uzmanlarca doğru bilgiler aktarılarak kişilerin kendi kültürlerinin mirasına sahip çıkmaları sağlanarak antik kentin ortaya çıkarılması gerçekleştirilebilir.

Bu Antik Kentin En Önemli Sorunu Nedir? Sorun Nasıl Çözülür?

Bu kentte bilimsel, arkeolojik çalışmaların yapılması için çok geç kalınmış, kalınmasaydı, kentte arkeolojik bilinç oluşturulması yolunda çok önemli adımlar atılmış olurdu. Çok geç kalınmazdı. Bu kentin en büyük problemi antik kentin modern yerleşimin altında kalmış olmasıdır. Arkeolojik olarak çok önemli bir kent örneğini irdeliyoruz. Dünyadaki benzer önemli kentleri ele alalım. Örneğin, bir Londra, bir Atina, bir Roma antik dokusunu nasıl değerlendirmiş, turizme açmış,

bütün dünyadaki insanlar kilometrelerce uzaktan kalkıp bu kentleri görmek için geliyorsa, neden İzmit böyle bir şey yapamasın.

Çözümü tamamen devletimizin kültürel politikaları doğrultusunda yönetim kademelerinin siyasal kararlarına bağlı olmakla birlikte, biraz önce bahsettiğimiz gibi işe öncelikle kentin tarihi dokusunun ortaya çıkarılmasının öneminin anlatılmasıyla başlanmalı. Türkiye'nin tarihi kentleri Ankara, İstanbul, Antalya gibi İzmit te Tarihi Kentler Birliği üyesi. Bir an önce **Tarihî Doku Üzerinde Yaşayan İnsanların Mağduriyetine Neden Olunmadan** gerekenin yapılması ve kente sahip çıkılması gerekiyor. Bu anlamda gerek Valilik gerekse Belediye'nin bütçesinden bir miktar paranın ayrılıp, bu kent antik dokusunun ortaya çıkarılması için harcanması gerekiyor. Tarihi dokusu bilinen bu kente, bu anlamda ne kadar harcama yapılıyor? Antik bir kent yeni yapılan kavşaklar, park ve bahçelerden ibaret değildir. Şayet ibaretse nasıl antik kent özelliğini taşıyor da Tarihi Kentler Birliği'ne üye oluyor?

Kazılar Bilime ve Kocaeli'ye Ne Kazandıracaktır?

Bilim dünyasında Nikomedia'yı gizemli bir efsane olmaktan çıkarıp gözler önüne serecektir. Hellenistik dönem tarihinde karanlıkta kalan kesitler aydınlatılacaktır. Roma dönemi Batı Anadolu'sunun şehirciliği hakkında önemli bilgiler elde edilecektir. Bu görkemli kenti oluşturan kişiler ve kurumlar üzerine daha bilimsel, daha ayrıntılı bilgi elde edilecektir. Kentin, neden birçok büyük depremlerle yıkılıp, ısrarla bu noktaya tekrar kurulduğu anlaşılmaya çalışılacaktır. Önemli kara ve deniz yolları üzerinde kurulan kent, aynı zamanda bu yolları birleştiren bir noktada bulunuyor bundan dolayı hem antik dönemde hem günümüzde bir ticaret merkezi konumunu hiç kaybetmemiş. Yine buna bağlı olarak antik dönemde bir Darphaneye sahip. Önemli heykeltıraşlar yetiştirmiş, birçok sanat dalının okulunun olması gereken bir kent ve günümüze antik dönemlerin bütün bu sanatsal potansiyelini toplu olarak sunabilecek nadir örneklerden biridir. Kentin günümüzdeki sanayi kenti imajına kültürel ve tarihi anlamda geliştirici bir katkısı olacaktır.

Türkiye'de antik dokusu bulunan şehirlere, yalnızca antik dokusu için turistler akın etmekteyken Kocaeli'ne nerdeyse hiç turist uğramamaktadır, bu bağlamda kazılar kente kültür turizmi açısından oldukça büyük bir potansiyel kazandıracaktır. Bütün bu arkeolojik çalışmalar Kocaeli'ne kültürel ve tarihi bir kimlik kazandıracaktır.

KAYNAKÇA

Aksoy, T., (2000), **İzmit Su Yolları**, İzmit.

Ammianus Marcellinus, **Roman History Vol II Books 20-26**, 22.9.3.

Bittel, K.ve Schneider, A. M. ve Dörner, F. K., 1939, 'Archäologische Funde aus der Türkei 1934-1938', **Archäologischer Anzeiger** 54, 156-7.

Çalık Ross, A., (2007), ‘İzmit’te Arkeoloji ve Yüzeysel Araştırmaları’, **I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri I-II, Kocaeli, 20-22 Nisan 2006**. Kocaeli, 909-922.

-----, (2007), **Antik İzmit: Nikomedia**. İstanbul.

-----, (2007), **Ancient Izmit: Nicomedia**. Çev. J.Ross, İstanbul.

Dereboy, N., (2007), “A Tale of Two Cities – A Comparative Study of the Development of the Ancient Cities, Nicaea and Nicomedia (Iznik and Izmit)”, **I. Uluslararası Kocaeli ve Çevresi Kültür Sempozyumu Bildirileri (Kocaeli: 20, 21, 22 Nisan 2006)**, I-II, 486-98

Dörner, F. K., (1941), ‘Ein neuer Porträtkopf des Kaisers Diokletian’, **Antike**, **17**, 139-46.

-----, (1941a), **Inschriften und Denkmäler aus Bithynien, IstForsch 14**, Berlin.

-----, (1972), ‘Nikomedeia’, **KIP**, **4**, 116-8.

Duyuran, R., (1947), ‘İzmit’ten Yeni Getirilen Arkeolojik Eserler’, **TTOKB**, **71**, 13-5.

-----, (1951), ‘İzmit ve Silivri’de Yapılan Arkeolojik Araştırmalar: 1947-1948’, **Bulleten**, **XV**, Ankara, 213-8.

Ebcioğlu, İ., (1967), “İzmit Definesi”, **İAMY**, **19**, 166-74.

Fıratlı, N., (1953), “Bithynia Araştırmalarına Birkaç İlave”, **Bulleten**, **17**, 15-25.

-----, (1960), ‘Adapazarı–Tersiye Köyü Tümülsü’, **İAMY**, **9**, 22-5.

-----, (1971), **İzmit Şehri ve Eski Eserleri Rehberi**. İstanbul.

Foss, C., (1996), **Survey of Medieval Castles of Anatolia II. Nicomedia**. BIAA

-----, (2002), **Anadolu’da Orta Çağ Kalelerinin İncelenmesi II, Nicomedia**, Çev.: F. Y. Ulugün. İzmit.

Knowledge, Economy and Management Congress, 2006, ‘About Kocaeli’, <http://iibf.kou.edu.tr/beykon/kocaeli.html>, 8 Nisan 2007 ve <http://www.kocaeli.gov.tr/> 8 Nisan 2007

Mansel, A. M., (1968), ‘Hannibal’in Mezarı’, **Bulleten**, **XXXII /128**, 527-51.

Meriçboyu, Y.-Atasoy S., (1969), ‘İzmit Kanlıbağ Tümülsü’, **İAMY XV-XVI**: 67-90.

Murhard, F., (1807), **Gemale aus dem Griechischen Archipelagus I.**

Özdoğan, M., (1985), “1984 Yılı Trakya ve Doğu Marmara Araştırmaları”, **AST III.** 409-420.

-----, (1995), ‘Tarih Öncesi Dönem’de İzmit Körfezi ve Çevresi’, **İzmit Körfezi Kuverterner İstifi**, (Çev. E. Meriç).

Perrot, G., (1867), **Souvenirs D’un Voyage en Asie Mineure**, Paris.

-----, (1872), **Exploration Archeologique de la Galatie et de la Bithynie**, Paris.

Pococke, R., (1743), **A Description of the East and some other Countries III.**

Ruge, W., (1896), “Bithynia”, **RE III**, 507-10.

-----, (1936), “Nikomedia” **RE XXXIII**, 468-491.

-----, (1936), “Nikomedia”, **RE XXXIII**, 468-91.

Schneider, A. M., (1950), “Basilica Discoperta”, **Antiquity Vol 24:95**: 131-139.

Széchenyi, G. S., (1818-1819), **Morgenländische Fahrt**, Budapest.

Şahin, S., (1974), **Neufunde Von Antiken Inschriften in Nikomedeia (İzmit) Und in der Umgebung der Stadt, Münster.**

Strabon, Geographika, (1993), **Antik Anadolu Coğrafyası**, Çev.: A. Pekman, İstanbul.

Texier, C., (1997), **Küçük Asya. Bithynia**. Haz. R. Kaplanoğlu, İstanbul.

-----, (1862), **Asie Mineure; Description Géographique, Historique et Arcéologique des Provinces et des Villes de la Chersonnése d’Asie**, Paris.

Tunay, M. İ., (1971), ‘İzmit Müzesi Roma Devri Portreleri’, **Belleten 35**, Ankara, 39-44.

Ünal, M. Ö., **İzmit Antik Su Sistemleri ve Paşasuyu**, Kocaeli.

Wikipedia, (2007), <http://tr.wikipedia.org/wiki/Karamursel>, 8 Nisan 2007.

